

JOSIP VRANA, L'Évangéliste de Miroslav. Contribution à l'étude de son origine. Mouton et Co. 1961. 'S-Gravenhage. Str. 211+10 fotografija.

Budući da je Bizant u svojoj liturgiji sve do danas očuvao netaknutu staru raspodjelu čitanja (lectio continua) za Novi zavjet, to je i proučavanje *staroslavenskih* evanđelistara dragocjen prilog za slabo proučenu povijest razvitka istočnih evanđelistara uopće.¹

¹ Katalog grčkih liturgijskih knjiga izradio je C. R. Gregory, *Textkritik des Neuen Testaments*, Leipzig 1900; iza toga je A. Dimitrievsky poduzeo izdavanje *Tipika i Sinaksarija Velike carigradske Crkve (Sv. Sofije)* pod naslovom: *Opisanie liturgičeskih rukopisej, III Tipika*, St. Petersburg 1917,

Prof. Vrana u studiji o porijeklu i kulturnoj sredini postanka Miroslavljevog evanđelja (dalje *Mir.*) morao se vraćati na grčke izvore i predložke staroslavenskih evanđelistara pa je taj njegov rad od mnogostruke važnosti.

Mir. se mnogo obrađivalo s jezičnog, paleografskog i ortografskog gledišta kao i njegove minijature, ali taj rad, kako kaže prof. Vrana, nije išao 1. u širinu i 2. u dubinu.

1. Međusobna komparacija stsl. evanđelistara još nije provedena, a nisu ni dovoljno ispitane veze *Mir* prema tim stsl. evanđelistarima: Assemanovu, Ostromirovu i Savinu (*Ass*, *Ostr*, i *Sav*) kao ni odnos prema stsl. četveroevanđeljima: Zografskom i Marijinskom (*Zo* i *Mar*).

2. Na temelju paleografskih, ortografskih i lingvističkih pojedinosti kao i njegove iluminacije nitko još dosad nije tačno odredio *koliko* i *kako* su pojedini pisari sudjelovali i koliko je bilo faza u izradbi *Mir*.

I. Zbog množine materijala i mišljenja da će analiza svetačkih praznika dati vidnije rezultate ogradio se autor samo na paralelnu studiju sadržaja i razdiobu lekcija u sanktoralu stsl. evanđelistara, premda čitanja u svetkovinama predstavljaju mlađi fond od lekcija na ostale dane crkvene godine.

Obradba rasporeda i sadržaja lekcija u sanktoralnom dijelu stsl. ev. dala je jasne filijacijske odnose: *Ass* čuva najviše karakteristika starine, a iza njega slijede *Ostr*, *Mir*, a onda *Sav*. Ova 3 ev. čine jednu grupu, a *Ass* ima svoje posebno mjesto u lekcijama sanktorala naprama ostalim trima: *Ostr*, *Mir* i *Sav*. Dakle, *Mir* pokazuje veću starinu od *Sav*, a dvije serije lekcija za iste svekovine pokazuju da su se kod izradbe *Mir* upotrebljavala 2 predložka. Naime, u *Mir* se ponavljaju na dva mjesta: za 20, 22. i 23. decembar sasvim različite lekcije. One imaju svoje historijsko opravdanje koje ni L. Mirković ni prof. Vrana nisu mogli iznijeti prije kompletnog izdanja *Tipika* i *Sinaksarija* (Sanktorala) Velike carigradske Crkve. Taj tip kodeksa pokazuje tendenciju da Božić, kao i blagdan sv. Križa (14. IX) i Bogojavljanje (6. I), dobiva svoj ciklus dodavanjem još jedne subote i jedne nedjelje ispred Božića, a zvala se: nedjelja prije sv. otaca: Abrahama, Izaka i Jakova s posebnom vlastitom službom. Od grčkih kodeksa *Tipik Vel. carigradske Crkve* pokazuje u toj interpolaciji postepeni razvitak, jer ta nedjelja u njemu nema još svoje posebno čitanje, nego je ono uzeto iz ciklusa nedjelja kako slijede, dok je to u kodeksima *P Fa Ox* već nedjelja sv. otaca. Također i nedjelja triju mladića:

ali ga nije dovršio. U najnovije vrijeme pojavila su se vrlo ugledna izdanja sa solidnim naučnim aparatom najstarijih grčkih *Tipika*, *Sinaksarija*, *Lekcionara*, kao i studije pojedinih sastavnih dijelova istočne liturgije. To su izdanja rimskog Orientalnog instituta. Cf. *Orientalia christiana*, *Analecta* 165, tom I, 1962. i tom II, 1963. Tu je P. J u a n M a t e o s izdao i obradio *Tipik* i *Sinaksarij* carigradske Velike Crkve iz 10. stoljeća s originalnim grčkim tekstom i s francuskim prijevodom pod naslovom: *Le Typicon de la Grande Eglise* (dalje *H*). Osnovnom tekstu dodane su varijante iz još tri istočna kodeksa: iz *Patmosa* (*P*) iz 9—10. st. *Pariškog* (*Fa*) iz 1063, i *Oksfordskog* (*Ox*) iz 1329. god. Djelo obiluje vrlo dobrim komentarima i najnovijom stručnom literaturom. Cf. i literaturu u radnji V. J a n e r a s, *La partie vésperale de la Liturgie byzantine des Présanctifiés*. *Orientalia christiana Periodica*, vol. XXX, 1964, str. 193—222. Izdanje istočnog *Lekcionara*: M. T a r c h n i s c h v i l i, *Le grand lectionnaire de l'Eglise de Jérusalem* (V^e—VIIIe siècle), t. I (CSCO 189), Louvain 1959.

Ananije, Azarije i Misaela imala je svoj određeni dan prije Božića: 17. XII. Carigradska Vel. Crkva običavala je neke svetkovine prenijeti na slijedeću ili najbližu nedjelju, pa je i *H* kodeks ima na nedjelju ispred Božića koja je ujedno nedjelja i sv. otaca: Abrahama, Izaka i Jakova i spomen triju mladića, ali tu svetkovinu *H* ponavlja i na 17. XII.² Od stsl. evanđelistara *Ass* je arhaičan i nema dodanu subotu i nedjelju ispred Božića, a na 17. XII ima spomen triju mladića. *Mir*, odnosno njegov predložak, ima potpuni božićni ciklus koji se izrađivao iz dva predložka pa mu se dogodilo da je dvaput unio čitanja za 20, 22. i 23. decembra. Također u *Mir* nema spomena triju mladića na 17. XII kao u *Ass*, jer su vjerojatno bili uključeni u nedjelju sv. otaca (nedjelja pred Božić kao u *H*).

Možda bi se i svetkovanje Prikazanja Marijina na 21. XII mjesto 21. XI sa općenitim čitanjem na posvećenje crkve (Iv 10, 22—28) moglo identificirati sa posvetom crkve sv. Bogorodice Halkopratijske koja se obavljala na 18. XII prema grčkom sinaksariju *H*. Tipik *H* objašnjava da je također i na 21. XI u istoj crkvi patrijarha obavljao bogoslužje. Moguće da je svetkovina Bogorodice vezana za isto svetište (Halkopratej) i mala razlika u datumima: 21. XI (Prikazanje) i 18. XII (posveta crkve) izazvala u *Sav*. i *Mir* ili u njihovu predložku istu pogrešku i ujedinila naziv svetkovine (prikazanje Marijino) od 21. XI sa njenim drugim blagdanom (posvećenjem njene crkve) i prenijela pogrešno na treći bliski datum u istom mjesecu, naime, na 21. XII, gdje je dobila naziv prikazanja, ali ostavila lekciju od posvećenja.³

Za *Mir* su karakteristični posebni datumi svetkovanja za 11 svećakih praznika (str. 77—78) od kojih se mogu svi, osim sv. Efrema (16. XII) i Golouada (9. I), prema grč. sinaksarima identificirati pa i neobični dan sv. Kristofora koji se na Istoku slavi 9. V, a na Zapadu 25. VII, a samo *Mir* ima treći datum 5. VI. Prof. Vrana misli da taj datum odaje lokalno svetkovanje. Međutim, grčki ga kodeks *H* citira na taj datum zajedno sa sv. Kononom.⁴

Autorova usporedba kalendara u stsl. evanđelistarima i analiza njihovih svetkovina potvrđuje Vajsovo i Mirkovićevo mišljenje da stsl. ev. upućuju na grčke predložke *carigradske* matice, a nedavno kritično izdanje cijeloga Tipika i Sinaksarija carigradske Velike Crkve (sv. Sofije) u izdanju P. J. Mateosa omogućilo je prikladnu i laku njihovu komparaciju koja dovodi do konačnog i čvrstog zaključka o porijeklu i predlošku stsl. evanđelistara.

Na 2 predložka upućuje i analiza alelujâ koje se nalaze ispred svakog čitanja: *Mir* ima isti alelujâ kao i *Ass* i *Ostr* u svetkovinama po Uskrsu i iza Duhova, a u svetkovinama korizme i svetog tjedna slaže se sa *Sav*. Ovo slaganje utvrđuju i iste pogreške u *Mir* i *Sav* na prvu nedjelju u korizmi. *Ass* se odvajâ od stsl. ev. i po svojim makedonskim svetkovinama kojih nema ni grč. ni lat. kalendar (Nestora i Demetrija solunskog i sv. Teodore solunske, Nauma Ahilskog i Klimenta Veličkog kao i sveta na Strumici). Inače je malen broj svetkovina kojih nema u *Ass*, a

² J. Mateos, o. c. T. I, str. 135—137.

³ Isti, ibidem, str. 111 i 137.

⁴ J. Mateos, o. c. T. I. str. 307.

koje se nalaze u *Ostr*, *Mir* i *Sav*, dok je malo veći broj onih koje se nalaze samo u ova 3 posljednja stsl. evanđelistara.

Kako je komparacija lekcija za pojedine svetkovine u stsl. ev. povezala *Mir* sa *Ostr* i *Sav*, tako je uspoređivanje teksta Očenaša (37—41) i leksičkog materijala u stsl. ev. kao i u četveroevanđeljima *Zo* i *Mar* na frapantan način pokazalo očiglednu srodnost *Mir* sa *Zo* i *Mar*, a naročito povezanost *Mir* sa *Mar* u izoliranoj upotrebi varijante *žalb* (Mat 8,28), gdje ostali imaju *grobište* (157).

II. Autorova precizna analiza duktusa i pera kojim su se služili pisari otkrila je 3 osobe koje su sudjelovale kod izradbe *Mir*. Pismo prvog i glavnog pisara odaje karakteristike lat. beneventane, a pisar se služio i perom koje je bilo koso odrezano i prikladno za takvo pisanje. Taj pisar bio je velik majstor koji je znao prenijeti svoje umijeće stečeno pisanjem lat. dokumenata na oblikovanje svećanih ćirilskih slova, premda nije pripadao krugu koji se bavio pisanjem crkvenih ćir. rukopisa. Ortografija mu je karakteristična za današnju Hercegovinu (*Hum*) kao pogranično-prijelaznu zonu gdje su se ukrštavali kulturni utjecaji Istoka i Zapada. Naslove i rubrike kao i drugu zbirku alelujara sa posvetom knezu Miroslavu i minijaturu s tri apostola na prvoj stranici izradio je Dijak Gligorije. Njegovo je pisanje površnije, nema lične ortografije što odaje dvije faze u izradbi *Mir*. Naime, u naslovima se Gligorije drži predložka, a u dodanom dijelu (druga zbirka alelujara) i u kolofonu opaža se utjecaj ruskog predložka.

Iluminaciju kodeksa proveo je treći suradnik iz zapadne kulturne sredine, a Gligorije je proveo samo pozlatu nekih inicijala. Izradba *Mir* jasno prikazuje ukrštavanje kulturnih tradicija Istoka i Zapada: evanđelistar je pisan za upotrebu, i to po obredu istočne crkve, a glavni pisar i iluminator pokazuju vještinu stečenu u zapadnim skriptorijima. S druge strane *Mir* čuva tradiciju *najstarijih* staroslavenskih evanđelistara u koji nisu ušli reformatorski elementi istočne crkve onog vremena pa autor zaključuje da je on nastao na području nad kojim je imala jurisdikciju zapadna crkva (Bar, Dubrovnik) i da su prema tome teže prodirale inovacije s jedne i s druge strane.

Godina postanka (1189), ime kneza Miroslava, njegovo vladanje Zahumljem iz Stona na Pelješcu u tim burnim godinama, pa zaključci prof. Čremošnika o postojanju humskog skriptorija krajem XII i poč. XIII st. s istim karakteristikama glavnog pisara *Mir* pružaju povijesne podatke o mjestu postanka *Mir*. U pograničnim krajevima (Zahumlje, Pelješac) koji su bili svjedoci velikih borbi oko prevlasti i vjerskih pripadnosti (bogumili, interesi istočne i zapadne crkve) katoličko je svećenstvo upotrebljavalo staroslavenski jezik i istočni obred u crkvama od XI do XII st. (N. Z. Bjelovučić, *Povijest Poluotoka Rata (Pelješca)*. Split 1921., str. 46). S druge je strane poznato da su u Stonu živjeli uz kneza Miroslava kaluđeri bazilijanci koji su oko god. 1335. napustili poluotok, kad ga je Dubrovačka republika otkupila, i otišli u srpske manastire Hilandar i Sv. Pavao na Sv. Gori. Mislim, da bi se moglo postaviti pitanje: nisu li oni bili vlasnici *Mir* i njegovi restauratori u 14. st., te nisu li oni naglo prekinuli rad i ponijeli kodeks sa sobom na Atos?

Ova precizna studija prof. Vrane sa stručnim prikazom i ocjenama svih poznatih radova o *Mir*, temi na kojoj autor intenzivno dalje nastavlja rad, otvorila je nove probleme i postavila hipoteze koje pokazuju smjer kojim treba dalje poći u istraživanju *Mir* koje krije u sebi tragove velike starine u ortografskom, grafičkom, lingvističkom i povijesnom pogledu.

M. Pantelić